

М.П. РИБАК

Карпатський біосферний заповідник

м. Рахів, Закарпатська обл., 90600, Україна

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Рибак М.П. **Про деякі аспекти діяльності Карпатського біосферного заповідника.** – Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України. – 2023. – № 1 (8). – С.112–117.

Карпатський біосферний заповідник є природоохоронною, науково-дослідною установою міжнародного значення. У статті показано деякі аспекти роботи працівників наукових підрозділів, екологічної освіти, служби державної охорони та важливі напрямки міжнародної та рекреаційної діяльності установи. Звернуто особливу увагу на підтримку традиційного господарювання населення, що проживає у межах Карпатського біосферного заповідника. А також заходи спричинені військовим вторгненням росії на територію України. Незважаючи на важкий 2022 рік через повномасштабне вторгнення росії на територію України, працівниками Карпатського біосферного заповідника в усіх напрямках діяльності належним чином виконано доведені завдання і планові показники.

Ключові слова: Карпатський біосферний заповідник, служба державної охорони, рекреація, традиційне господарювання.

Rybak M.P. **About some aspects of the activities of the Carpathian Biosphere Reserve.** The Carpathian Biosphere Reserve is a nature conservation and research institution of international importance. The article shows some aspects of the work of the state protection (ranger) service and important directions of the institution's international and recreational activities. Special attention is paid to the support of traditional management of local population, living within the boundaries of the Carpathian Biosphere Reserve, and also measures, caused by the military invasion of russia on the territory of Ukraine. Despite the difficult year 2022 due to the full-scale invasion of russia on the territory of Ukraine, the employees of the Carpathian Biosphere Reserve in all areas of activity properly fulfilled the set tasks and reached planned indicators of work results.

Key words: Carpathian Biosphere Reserve, state protection (ranger) service, recreation, traditional management.

Вступ

Карпатський біосферний заповідник створено на базі Карпатського державного заповідника, згідно з Указом Президента України № 563 "Про біосферні заповідники в Україні", в 1993 р. Його загальна площа складає 66417,4 га земель, у тому числі 57399,4 га земель, що надаються йому у постійне користування та 9018 га земель, що включаються до його складу без вилучення у землекористувачів. Він розташований в межах Берегівського, Рахівського, Тячівського, Хустського районів Закарпатської області. Разом

із транзитною зоною, формує Карпатський біосферний резерват ЮНЕСКО. Транзитна зона, площею 136900 га створена у 2016 році. На основі спільних Меморандумів та Декларацій до її складу входить шість територіальних громад (Рахівської, Ясінянської, Богданської, Великобичківської, Угольської й Нересницької) і п'ять державних лісогосподарських підприємств: (Рахівського, Ясінянського, Великобичківського, Брустурянського і Мокрянського).

Карпатський біосферний заповідник є природоохоронною, науково-дослідною

установою міжнародного значення. З часу його створення тут проведено понад двадцять міжнародних науково-практичних конференцій, рекомендацій, яких лягли в основу ухвалення цілої низки законів та актів Президента й Уряду України. Заповідник став міжнародно визнаним екологічним та науковим центром, п'ять разів нагороджений Радою Європи Європейським дипломом. У 2019 році три природних об'єкти з території заповідника отримали статус водно-болотних угідь міжнародного значення відповідно до Рамсарської конвенції. За ініціативи адміністрації заповідника Букові праліси Карпат занесені до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та сформовано транснаціональний серійний об'єкт "Букові праліси та давні ліси Карпат та інших регіонів Європи".

Наукова, еколого-освітня та видавнича діяльність

Протягом 2022 року заплановані науково-дослідні та еколого-освітні заходи виконано, зокрема:

- видано 45-й том Літопису природи Карпатського біосферного заповідника;
- відповідно до наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 494 від 16.11.2022 затверджено Положення та склад науково-технічної ради;
- упродовж року проведено шість засідань науково-технічної ради та засідання координаційної ради (6 грудня), на яких розглянуто цілий ряд питань функціонування установи по яких проведено обговорення та прийняті відповідні рішення.
- у 2022 році вийшли 99 наукових публікацій (рис.1). Зокрема, випущено друковані версії всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу "Зелені Карпати", регіональної екологічної газети "Вісник Карпатського біосферного заповідника", наукового збірника "Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України", Збірника наукових матеріалів та рекомендацій із питань вдосконалення діяльності установ природно-заповідного фонду в Карпатському регіоні, монографії "Екодіаманти Європи. Історія номінування букових пралісів до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО" (автор – Ф.Д. Гамор, українською та англійською мовами).
- організовано та проведено 19 грудня

2022 року вручення Міжнародної літературно-мистецької, екологічної премії "Cogona Carpatica" лауреатам 2022 року. Міжнародна премія "Cogona Carpatica", серед фундаторів якої і Карпатський біосферний заповідник, заснована з метою популяризації природних і культурних цінностей Карпат, розвитку європейської культурної та природоохоронної співпраці.

- упродовж року представники Карпатського біосферного заповідника двічі брали участь у засіданнях Спільного Комітету з Управління пан'європейського об'єкта всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи".

- 13 липня 2022 року Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи поновлено дію Європейського диплому для природоохоронних територій для Карпатського біосферного заповідника на 5-тирічний термін (до 30 вересня 2027 року).

- 3 листопада 2022 року Карпатським біосферним заповідником було організовано і проведено круглий стіл з нагоди відзначення Міжнародного дня біосферних резерватів за участі представників органів влади та місцевого самоврядування, територіальних громад та колективу установи. Після заслуховування доповідей відбулося обговорення ролі установи у розвитку місцевих громад.

Міжнародне співробітництво

Серед усіх діючих міжнародних проєктів найважливішим для КБЗ є українсько-німецький проєкт "Підтримка природно-заповідних територій в Україні", який реалізується в рамках Німецької Фінансової Кооперації (FC) та фінансується Кредитною Установою для Відбудови (KfW). У рамках даного проєкту КБЗ значно посилив

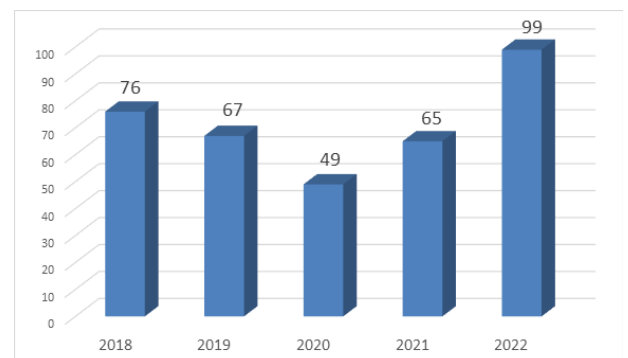

Рис. 1. Кількість наукових публікацій співробітників КБЗ, протягом 2018-2022 років

свій матеріально-технічний потенціал. Зокрема, наша установа отримала шість повнопривідних автомобілів Toyota Hilux і два – Renault Duster, 12 мотоциклів Honda, один снігохід Skandic. Крім транспорту, КБЗ отримав сучасне комп'ютерне обладнання і оргтехніку, які включають власне комп'ютери, ноутбуки, принтери, сканери та багато іншого – загалом 122 одиниці. А також – квадрокоптери, фотоапарати, обладнання для проведення відео конференцій, потужний дизель-генератор, який в умовах регулярного відключення світла по суті допоміг забезпечити нормальні умови праці в нашій установі. Завдяки німецькому проекту службу державної охорони заповідника майже повністю було забезпечено літнім і зимовим форменим одягом.

Найважливішою складовою німецького проекту для нас є реставрація і капітальний ремонт комплексу будівель центральної садиби заповідника в м. Рахів, який нараховує вісім корпусів, переважна більшість яких потребує негайного ремонту. На даний час проведено напрацьовано архітектурне рішення щодо реконструкції центральної садиби, розроблено проектно-кошторисну документацію, організовано відповідні тендери і отримано дозвіл від Міндовкілля на проведення будівельних робіт. У контексті даного проекту не можна не згадати діяльність, спрямовану на підвищення кадрового потенціалу нашої установи. Мова йде про низку тренінгів, які стосувалися таких напрямків як використання ПС; користування фото та відеотехнікою; управління дронами; використання комунікаційного обладнання; керування мотоциклами та снігоходом тощо.

Ще одним важливим діючим проектом є "Life Prognoses – Збереження старовікових лісів у Європі: природна спадщина, загальний опис, синтез та екосистемні послуги", який фінансується фондом Life + Європейського Союзу. Загалом у проекті беруть участь 16 наукових і природоохоронних інституцій із 8 європейських країн. Проект реалізовуватиметься протягом 4 років – з 2021 року по 2024 рік. Упродовж 2022 року працівниками КБЗ забезпечено збір та аналіз лісівничо-таксаційних даних проектною територією, проведено підбір ділянок для розташування лісівничих постійних пробних площ, виготовлено та розповсюджено постери про роль та значення старовікових лісів,

а також притаманні їм екосистемні послуги, і розроблено опитувальник для різних цільових груп відвідувачів території КБЗ щодо їхньої обізнаності про старовікові ліси.

Тісно КБЗ співпрацює з Франкфуртським зоологічним товариством, яке надало КБЗ дуже відчутну матеріально-технічну підтримку, що включає пальне, ремонт критичної інфраструктури, канцтовари, різноманітне обладнання, зокрема для реалізації системи SMART. Загальна сума отриманої нами допомоги становить більш як 425 тис. грн.

У 2022 р. КБЗ започаткував співпрацю ще з однією потужною міжнародною природоохоронною організацією, а саме Global Conservation зі штаб-квартирою в Сан-Франциско (США). Основним напрямком нашої співпраці є запровадження системи SMART, яка слугує для потреб охорони території і здійснення моніторингу. У рамках співпраці проводиться влаштування командного центру, куди пересилатиметься відповідна інформація з усієї території КБЗ, здійснюється придбання необхідного обладнання і програмного забезпечення, зокрема комп'ютерів, фотопасток, захищених смартфонів тощо, а також організуються тренінги з використання системи SMART для працівників СДО та науковців.

Одним із ключових пріоритетів адміністрації Карпатського біосферного заповідника є збереження заплавної лучної екосистем Долини нарцисів – унікального водно-болотного угіддя міжнародного значення (Рамсарська конвенція), і їх невід'ємного компонента нарциса вузьколистого. У цьому напрямку КБЗ плідно співпрацює з ГО "Дунайсько-Карпатська програма". Починаючи з 2021 року заповідник спільно реалізує проект "Врятуй Долину нарцисів" за підтримки Європейської асоціації охорони навколишнього середовища (European Outdoor Conservation Association) та німецького виробника туристичного спорядження ORTOVOX. Так, у 2022 р. забезпечено викошування і мульчування трав на площі понад 70 га, придбано два потужних кушорізи для боротьби з вербами, які дозволили очистити від чагарників ділянку площею понад 3 га, споруджено чотири гідроспоруди для регуляції рівня підземних вод, підведено воду до одного з найбільших локалітетів нарцису. Проект "Врятуй Долину нарцисів" також

спрямований на збереження зникаючої породи свійських тварин – карпатського водяного буйвола, який споконвічно був невід’ємним атрибутом місцевих лук. Зараз ми працюємо над будівництвом господарської споруди для утримання цих тварин безпосередньо на території Долини нарцисів, оскільки вони приваблюють сюди туристів і підтримують лучні екосистеми, поїдаючи підріст чагарниково-деревної рослинності.

Упродовж 2022 року представники Карпатського біосферного заповідника двічі брали участь у засіданнях Спільного Комітету з Управління пан’європейського об’єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи".

13 липня 2022 року Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи поновлено дію Європейського диплома для природоохоронних територій для Карпатського біосферного заповідника на 5-тирічний термін (до 30 вересня 2027 року).

Робота працівників служби державної охорони

Працівниками СДО заповідника у 2022 році виявлено 18 фактів порушень заповідного режиму, складено 15 актів про самовільну рубку 160 м³ деревини, 2 акти про незаконне полювання та 1 акт про порушення заповідного режиму (проїзд автомобіля та самовільний захід сторонніх осіб на територію Угольського ПНДВ), чим заподіяно шкоду природно-заповідному фонду на суму 1 113 721,60 гривень (рис. 2–3). Матеріали по даним фактам направлено у правоохоронні органи; за одним фактом самовільної рубки 10 - ти м³ деревини у 2022 році Рахівським районним судом винесено рішення у вчиненню (особою)

кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 246 КК України та призначено покарання у виді 3-х років обмеження волі, зі звільненням засудженого від відбування покарання з випробуванням, на підставі ст. 75 КК України, з іспитовим терміном два роки.

Оформлення земель КБЗ у постійне користування та винесення меж територій в натурі без вилучення:

- отримано Витяги з Державного реєстру речових прав на земельні ділянки заповідника загальною площею 31945 га, які знаходяться в постійному користуванні та на які наявні державні акти на право постійного користування землею на загальну площу 31977 га. Земельні ділянки площею 32 га перебувають в стадії оформлення;
- на територію, яка передана заповіднику відповідно до Указу Президенту України від 14.01.2010 № 25 загальною площею 7508,8 га розроблено Проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок у постійне користування, з яких отримано Витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно на земельну ділянку площею 137,0 га, по інших земельних ділянках Проекти землеустрою перебувають у стадії до оформлення;
- на територію без вилучення в постійних землекористувачів загальною площею 18550 га розроблено Проекти землеустрою, з яких отримано Витяг з Державного земельного кадастру про обмеження у використанні земель на площу 30,0 га, по інших земельних ділянках Проекти землеустрою перебувають у стадії до оформлення;
- на виконання Указу Президента України від 02.01.2022 №5/2022 "Про зміну меж територій Карпатського біосферного

Рис. 2. Кількість випадків самовільних рубок на території КБЗ протягом 2018-2022 рр.

Рис. 3. Об'єм самовільно зрубаної деревини протягом 2018-2022 рр.

заповідника" нотаріально засвідчені згоди від державних лісогосподарських підприємств на вилучення та передачу земельних ділянок у постійне користування заповіднику та направлено клопотання до Закарпатської ОВА на надання дозволу на розроблення Проектів землеустрою.

Рекреаційна діяльність

На території установи у всіх 12 природоохоронних науково-дослідних відділеннях (ПНДВ) облаштовано 20 екотуристичних маршрутів, загальною протяжністю 201,8 км, та 4 екостежки, загальною протяжністю 6,5 км.

У 2022 році тривала поточна робота над підтриманням належного стану рекреаційної інфраструктури. Загалом, на території всіх ПНДВ відділень протягом 2022 року було промарковано та відновлено 46,6 км туристичних маршрутів, створено 7 нових та відновлено 36 наявних місць відпочинку, встановлено та відремонтовано 38 перехідних містків. Проведено виготовлення (оновлення) та встановлення 121 шт інформаційних знаків та табличок.

У 2022 році КБЗ відвідало 10 006 осіб у т.ч. по туристичних маршрутах – 8 509 осіб і музей "Екології гір та історії природокористування" та еколого-освітній центр "Центр Європи" 1 497 осіб (рис. 4). Через різке зменшення кількості відвідувачів запланований обсяг надходжень установи від надання платних рекреаційних послуг був виконаний лише на половину (рис. 5).

Підтримка традиційного господарювання

Відповідно до лімітів та укладених угод на полонинах заповідника є 2022 році на території заповідника випасалось та 4308 овець та 286 голів ВРХ, які є власністю жителів територіальних громад Рахівського та

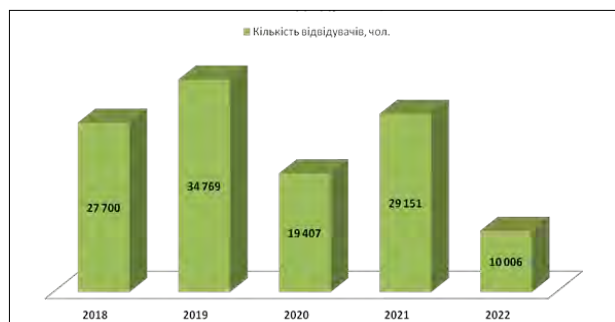

Рис. 4. Динаміка відвідування території КБЗ протягом 2018-2022 рр.

Рис. 5. Надходження коштів від рекреаційної діяльності протягом 2018-2022 рр.

Тячівського районів (рис. 6-7).

- відповідно до списків та заяв забезпечено паливними дровами населення 400 домогосподарств, для чого спрямовано 3038,3 м³ дров'яної деревини від проведення санітарно-оздоровчих заходів та інших рубок (рис. 8).

Особливості роботи установи в умовах воєнного стану

Заходи спричинені військовим вторгненням 24.02.2022 росії на територію України:

- адміністрацією установи проведено бронювання військовозобов'язаних працівників.
- на розпорядження Рахівського територіального центру комплектування та соціальної політики Карпатським біосферним заповідником передано до ЗСУ один автомобіль ГАЗ – 66, два повнопривідні автомобілі Toyota Hilux і один Renault Duster.

- до лав Збройних Сил України мобілізовано 23 працівники заповідника з яких на даний час 5 працівників звільнені в запас за сімейними обставинами які приступили до виконання своїх посадових обов'язків і 18 працівників продовжують мужньо та самовіддано захищати територіальну цілісність України;

- у співпраці з Франкфуртським

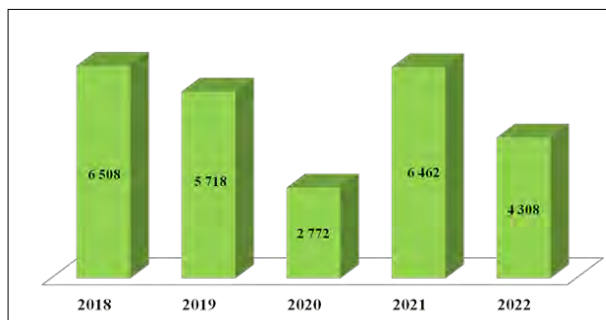

Рис. 6. Випасання овець на території КБЗ протягом 2018-2022 рр.

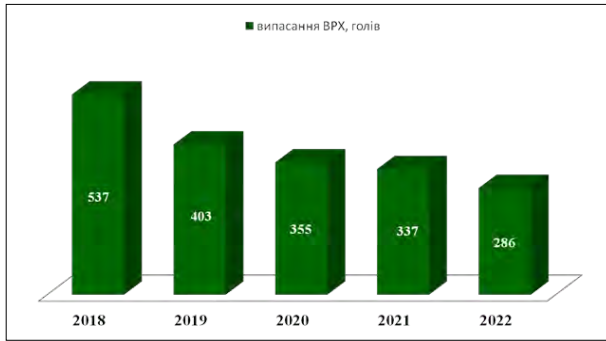

Рис. 7. Випасання ВРХ на території КБЗ протягом 2018-2022 рр.

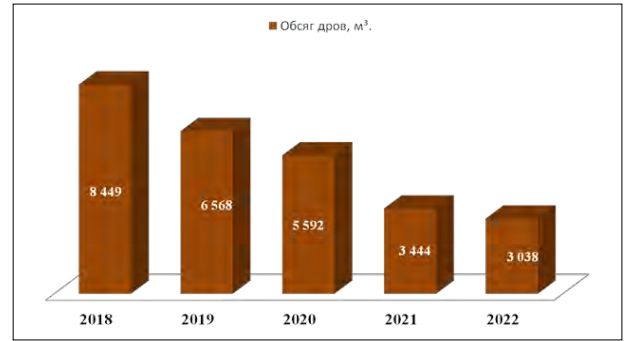

Рис. 8. Забезпечення населення паливними дровами протягом 2018-2022 рр.

зоологічним товариством – міжнародною природоохоронною організацією Карпатський біосферний заповідник надав величезну підтримку біженцям, які опинилися в початковий період війни на території нашої установи. Ця допомога включала продукти, ліки, засоби гігієни, туристичне спорядження і одяг, посуд, обігрівачі та багато іншого.

Висновки

Незважаючи на важкий 2022 рік через повномасштабне вторгнення росії на територію України, працівниками Карпатського біосферного заповідника в усіх напрямках діяльності належним чином виконано доведені завдання і планові показники.